

HAT HANGJÁTÉK-BEMUTATÓ

Április, május és június folyamán hat hangjáték-bemutatót sugárzott az Újvidéki Rádió. Nyilván nem pusztá véletlennek, hanem tudatos szerkesztői, dramaturgiai elképzelésnek tulajdonítható, hogy mind a hat művet vajdasági szerző írta. Közülük négy (Burkus Valéria: *Furkósbot, ki az üvegből!*; Svetislav Ruškuc: *Az első dal*; Dévavári Zoltán: *Kőműves Kelemen fia*; Gellér Tibor: *Cserebere*) gyermekhangjáték volt, kettő pedig (Sulhóf József: *Tivornya*; Deák Ferenc: *Interurbán*) a felnőttekhez szólt. Ezúttal e bemutatóknak szenteljük jegyzetünket. Mivel azonban nem krónikát írunk, hanem a művekről alkotott véleményünket foglaljuk össze, a bemutatók sorrend szerinti méltatásától eltekintünk. Ehelyett inkább aszerint foglalkozunk az idényzárás előtt elhangzott hangjátékokkal, hogy rádiófónikusság szempontjából, irodalmi értékük szerint, valamint a színészi, rendezői, műszaki megvalósítás alapján mit is jelentettek, illetve jelentenek ezek az alkotások, tekintettel arra, hogy a rádióban a hangszalagokra rögzített műsorokat rendre megismételhetik, felújíthatják.

Nem azért, mert az ohridi országos hangjátékfesztiválon a szövegéért első díjat kapott, hanem tényleges értékeiből kifolyólag, legelőbb Deák Ferenc *Interurbán* című hangjátékáról mundunk véleményt. A Hídban is közölt, de később még módosított *Interurbán* Deák drámarói munkásságának egyik legújabb és gondosan megszerkesztett, kiérlelt darabja. Mozaikszerű kompozíciójával a szereplők sokaságát (16) mutatja be, s ez már magában véve is azt jelenti, hogy hagyományos értelemben vett főhőse nincs neki. A »főhős« — ha élhetünk ezzel az elavult kifejezéssel — maga az ember, ezernyi változatában. A városközi telefonbeszélgetések szokásos zűrzavarában és ideges, kapkodó hangulatában Deák csupán az embert figyeli, de azt aztán olyan mélyreható röntgen-szemmel teszi, hogy szereplői ki- és milétével akkor is tisztában vagyunk, ha a telefonosnő vonalkapcsolására istenuntáig beszélnek vagy csak néhány zavart fél mondatot nyögnek a kagylóba. Az *Interurbán*ban valóságos arcképcsarnok zsi bong, »nagy« és kis emberekkel, sikerült és elrontott életekkel, s ebbe a portrészorozatba a kis katonához férjhez menni akaró (boldogan csivitelő) lány éppúgy beletartozik, mint Bélus (akinek sietnie kell a kaszárnyába), vagy a szülészet híreit leső (és telefonálás közben hajba kapó) apa és anya, hogy a szegedi kapcsolásra hiába várakozó legényről ne is szóljunk. Deák életképeket, élettöréseket — ministorykat, mikrofabulákat — bemutató, derűvel és cinizmussal átszőtt művének homlokterében mégis azok a kétes egzisztenciák vannak, akik vidékünkéről fölserkent embe- rekként különféle vállalkozásokkal és ügyeskedésekkel idegenben, Mi-

lanóban, Düsseldorfban, Bécsben és másutt próbálják körülülni a húsofajokat. Ezek a Klaiacs-, Detkyné- és Vidor-féle »hősök« a pénzért, az érvényesülésért mindent elkövetnek, ha kell, akár a pokol bugyrait is megjárják, haza pedig fölényesen és dölyfösen mindig csak azt üzenik, hogy milyen luxuskocsi várja őket a ház előtt, s dolguk végeztével milyen újabb vállalkozásba (csempészás, üzérkedés, prostitúció stb.) kezdenek...

Deák művének feszültségét és drámaiságát persze nemcsak az emberi méltóság összezsugorodása, sárba tiprása és a sötétségben nyomorgó lelkek groteszk kálváriája adja meg, hanem a párbeszédeknek az a telítettsége és feszes íve is, amely valamennyi szereplőnél a lényegét vagy a pillanatnyi létkérdést jelzi, fejezi ki. A műfaj alapszabályait kikezdve (hangjáték — a hangszínek biztos megkülönböztetése végett és a hallgató állandó beavatottsága miatt — nemigen lehet tíznél több szereplős) az *Interurbán* abban is hoz valami újat, hogy a darab »bejelentésétől« kezdve egészen a »lejelentésig«: igen rádiófónikus. A telefonfülkéből kiszűrt — és két vagy több hangtérben érzékeltetett — beszélgetéseken kívül itt minden a hangok birodalmában játszódik, s e hangoknak lélektani, szünet- és feszültségjelző szerepe éppúgy kidomborította, mint dramaturgiai funkciója.

Érdekességét képezi a darabnak a többi közt például az is, hogy olykor névadással, olykor a helyzetek fölvezetésében a *Tor* című drámájának bizonyos vonatkozásait is beleszötte Deák. Mindezen túl azonban a legfontosabb az, hogy a Vajda Tibor rendezésében és Fece Iván hangfelvételében — a Rádió népes színészgárdájának közreműködésével — elkészült mű a tőlünk karnyújtásnyira levő élet izgalmas és hiteles dokumentuma s egyúttal panoptikuma.

A hangjáték színészi megvalósításáért az egész együttest dicséret illeti, de a csőrös, könnyen begerjedő telefonosnőt alakító Jordán Erzsébetet és az egyik legszélhámosabb típust, a Bécsből jelentkező Vidort megszemélyesítő Sinkó Istvánt külön is ki kell emelni. Nélkülük egész színskálával lenne szegényebb a bemutató, mint ahogy az egész együttes értő és odaadó hozzáállása nélkül a kiváló — de most részletesen mégsem taglalt — szöveggönyv is egymagában csupán játékra alkalmas »nyersanyag« maradt volna. Mert tudnunk kell, hogy a hangjátékok életét, hatását, értékét — ha még oly jók is — nem a megírás, hanem a rádiófónikus megvalósítás pillanatától számítják. Az *Interurbán*-ban az ihletett írás és az ihletett játék, a rendezés és műszaki megvalósítás szerencsésen összetalálkozott és egyben-másban ki is egészítette egymást.

Sulhóf József *Tivornya* című alkotása szintén figyelmet érdemel. Először is azért, mert irodalmilag Sulhóf egyik legkiforrottabb műve, másrészt pedig azért, mert — mint bemutató — a szerző korai halála után került közönség elé.

Formai szempontból ez a posztumusz mű leginkább a lírai hangjátékok közé sorolható, bár a főhős — dr. Kasztelár Ferenc (Nagygeléért János alakította) — egész életét átfogó visszaemlékezései szerint az epikus jellegű hangjátékokkal is sok rokonságot mutat. A líra és az epika közé ékelődik be aztán a dráma, Kasztelár Ferenc tisztviselő

dramája, ami egy rossz pályaválasztásból, az élet végigbukdácslásából, a mellőzöttség torokszorító érzéséből és abból bontakozik ki, hogy Feri (Ferenc) inkább csak dédelgette »lángoló kamaszálmait«, de megvalósítani már nem tudta őket. — A pálya végén túl pedig — halljuk a *Tivornyában* — már minden jövátéhetetlen...« Feri tehát, amikor tivornyára, vagyis búcsúzásra szólítja magához (gondolatban) a hajdani osztálytársait, barátait, női és férfi ismerőseit, illetve szeretteit, nem a dolgok, történetek megmásítására gondol, hanem csakis a számvetésre. — Valahol elhibáztam az életemet — mondja. — Az emlékek zárt fala között hiába keresem a rést, cellám egyre szűkül...«

Hátrahagyott művében Sulhóf egy »megalkuvásokkal«, »elszalasztott alkalmakkal« teli életútra tekint vissza, s az az érzésünk, hogy ez az életút nemcsak főhőséé hanem egy kissé az övé is. Talán ezért is van benne annyi fájdalmas (de nem szenvedő) líra, s nyilván ezért van az, hogy a hangjáték szövege, mint valami testamentum, sallagmentesen csak a lényegre mondja el. Ez a lényeg pedig a jól megírt monológok és párbeszéd, valamint az egész hangjáték tanulságaként is az, hogy minden embernek a maga világát kell megkeresnie, azt a világot, amely különb a meglévőnél, s amiért érdemes, hogy ki-ki »nyűje« magát.

Feri — bár végül is bankigazgató lett — a lélektelen, idegölő munkában nem találta meg a maga világát. Álmai másfelé — az irodalom, a művészet, a nyelvészet felé — röpitették volna, de a szerencsétlen indulás után már semmit sem mert előről kezdeni. A forradalom, a felszabadulás közeledtekor ismét alkalma van változtatni helyzetén, sorsán. Ekkor azonban szerénysége tiltja, hogy partizán barátjának hajdani rejtegetésével kérkedve törjön magasabbra...

A *Tivornyát* Szilágyi László rendezte, s munkájában, a színészek (Nagyellért János, Gerich Endre, Horváth József, Romhányi Ibi, Nagyellértné Kiss Júlia, Sovény Károly, Faragó Árpád, Fischer Károly) játékában elsősorban a meghitt lírai pillanatokot hangsúlyozta ki. Ebben a Varga Éva tanácsára összeállított zenei hangfüggöny és Fece Iván gondos hangfelvétele is jelentősen elősegítette. Azonkívül, hogy a darab élvezetes volt, el kell még mondani, hogy ezt a szöveget irodalmi értéke miatt és Sulhó iránti kegyeletből is érdemes volna folyóiratban közölni.

Másrészt, és más vonatkozásban, ez a hangjáték-bemutató arra is figyelmeztet, hogy az Újvidéki Rádiónál — legalábbis hanganyaga szerint — az utóbbi időben oktanul mellőzik Sovény Károlyt, aki a *Tivornyában* Kiss Zoltán szerepét alakította, s tegyük hozzá: egészen jól!

A gyermekhangjátékok közül Burkus Valéria *Furkósbot, ki az üveg-ből!* c. mesejátékának, Svetislav Ruškuc *Az első dal* című sci-fi-hangjátékának és Dévavári Zoltán *Kőműves Kelemen fia* című történelmi hangjátékának a szövege egyformán élvezetes, figyelemre érdemes — de nem így Gellér Tibor *Cserebere* című hangjátékának a szövege. Ez utóbbi ugyanis — bár az ötlete és az ismert gyermekdallal való kezdése (Cserebere fogadom, többet vissza nem adom) jó — annyira irodalmon inneni, hogy az már megbotránkoztató. Annál is inkább, mert sem kellő feszültség, sem izgalmas fordulatosság, sem lendítő erő nincs

benne, hanem csak iskolás, szülőket és gyerekeket egyaránt kioktató párbeszédsorozat arról, hogy miért kell a kislányoknak lányosan, a kisfiúknak pedig fiúsan viselkedniük, ha »benő a fejük lágya« és »rendes« gyerekek lesznek...

Burkus Valéria *Furkósbót*...-ja sikeresen egyesíti magában a játékosságot, ötletességet, a mese- és a valóságkelelemeket; Ruškuc műve (Korom Tibor szép fordításában) egy vékonyka ötletre épített — de jól megírt — világűri kalandot mond el. Dévavári Zoltán *Kőműves Kelemen fia* pedig az ismert népballada motívumait variálja tovább, úgy, hogy a nagy lelket és kitartást igénylő építő munkába a hiszékenysége és babonásága miatt pórul járt Kelemen mester fiát is bevonja.

Feltehetőleg véletlenségből — vagy szándékosan, mert folyton kísért? — mindhárom műben a háború, illetve a háborús dúlás eshetősége, Damoklész kardja jelenti a háttért, a hallgatók előtt »kített szint« pedig a gyermek- és felnőtt szereplőknek azok a tettei, amelyek azzal és úgy nyűgözik le a pajtásokat, hogy nem gügyögve, nem szájba rágó nevelői szándékkal, hanem értelmes lényekhez méltó komolysággal szólnak hozzájuk — és persze mindenekelőtt a gyermeklélek, érzés- és gondolatvilág ismeretében.

Mindhárom műnek egyéb erénye is van. Burkus Valéria hangjátéka például fordulataiban és zeneileg is érdekes (legjobb részlete a Rezeda rendőrfőnök — Gerich Endre — irányításával végrehajtott sorkatonaságtoborzás az óriások, haramiák ellen); Svetislav Ruškuc hangjátéka különösképp műszaki kivitelezésében ötletes (Fece Iván munkája); Dévavári Zoltán *Kőműves Kelemen fia* c. művében pedig az elemekkel és a vakhittel hadakozó ember viadalának és diadalának érzékletes rajzát kell megdicsérni.

Együttesen — és most már mindkét hangjáték-kategóriára vonatkoztatva — viszont azt kell örömmel nyugtáznunk, hogy hosszabb idő után ismét az itt élő és főleg magyar szerzők művei felé fordult a Rádió. Olyan művek felé, amelyek — egyetlen kivételtől eltekintve — semmivel sem maradnak el a ljubljanoi, a zágrábi vagy a belgrádi rádiótól előszeretettel átvett hangjátékoktól.

Íróinknak ilyen irányú ösztönzéséről ezután sem szabad megfeledkezni, bár a gyakorlat időről időre azt bizonyítja, hogy a »saját hazájában senki sem próféta« elvét — szándékosan vagy tudat alatt — az Újvidéki Rádió hangjátékműsorainak szerkesztői a kellelénél jobban respektálják.